

MARIANA SORA. IN MEMORIAM

CORNEL UNGUREANU

O VIAȚĂ-N BUCĂȚI

E mai ușor poate să înțelegem vasta operă a Marianeii Sora dacă scriem că s-a născut la Budapesta în 1917, că în anii 20 ai secolului trecut și-a trăit copilăria și adolescența la Timișoara, că în anii treizeci este, la București, studenta lui Mircea Eliade și devine soția lui Mihai Sora, că în anii patruzeci se află, alături de Mihai Sora la Paris, că în anii cincizeci este, alături de Mihai Sora, la București (acum, mamă a trei copii), că în anii șaizeci, în anii șaptezeci este la București, are o contribuție esențială, prin traduceri, prin eseuri, prin colaborarea la *Secolul 20* la înnoirea literelor românești – la desprinderea de proletcultism – că în anii optzeci este la München într-un exil ce merită a fi încă studiat, că în anii nouăzeci, în primul deceniu al acestui secol se întoarce de mai multe ori în țară, unde ia premii, distincții, unde devine cetățean de onoare al Timișoarei. Că moare la München și e înmormântată în Timișoara în 22 decembrie 2011.

Dar o înțelegem mai bine pe Mariana Sora dacă ne oprim asupra contextului în care trăiește și scrie? Oare cunoaștem cum se cuvine anii 1917-1918 ai Budapestei, convertirea părinților, anii douăzeci ai Timișoarei și ai Banatului, anii treizeci ai unei studenții în care a fi student la filozofie însemna a avea un dialog feroc cu Mircea Eliade, cu Axente Sever Popovici, cu Mircea Vulcănescu? Ce însemnă a deveni soția strălucitorului student Mihai Sora, fiu de eminent preot ortodox din Timișoara și, împreună cu el, a te așeza, pentru studii, la Paris?

Despre anii lor parizieni au relatat, pe larg, în interviuri importante și Mihai Sora, și Mariana Sora, și cei care au scris despre ei. Ar rămâne încă de spus multe și despre relația lui Mihai Sora cu cei mari ai filozofiei pariziene, despre prietenia cu Eugen Ionescu, Mircea Eliade și Emil Cioran și, desigur, despre întoarcerea acasă într-un timp rău. Și despre felul în care, în anii cincizeci ai proletcultismului agresiv, cei doi supraviețuiesc. E drept – și e important să scriem – că în anii cincizeci, în anii șaizeci doar Mariana Sora scrie (mult). Traduce și publică eseuri în *Secolul 20*, adunate pe urmă în volumul *Unde și interfețe*. Dar putem oare ignora "tăcerile germinative" ale lui Mihai Sora? (Despre ele scrie, într-un splendid eseu, Andrei Pleșu: tăcerile lui Mihai Sora sunt provocatoare, ispititoare, înțelegătoare). Oare Heinrich Mann și *Cunoaștere poetică și mit în opera lui Lucian Blaga* pot numi aceste vecinătăți roditoare?

PRIETENI ȘI CĂRTI

Personalitatea Marianeii Sora, scriam altădată, se înțelege cu cea a lui Jeny Acterian (n. 1916). Prin idealismul funciar, vocația (auto)analizei și a (auto)jexgenței, hiperluciditate și hipersensibilitate; prin pasiunea pentru filozofie, lectură și scrierea diaristică; prin încrederea în valorile spiritului și ale culturii. Spre deosebire de autoarea *Jurnalului unei fete greu de mulțumit*, ea și-a înfrânt demonii care i-au erodat edificiul sufletesc: nemulțumirea de sine, complexul ratării și al risipei, păcatul lenei, inapetența (auto)disciplinării, inconstanța efortului intelectual. A fost o învingătoare, fiindcă a reușit să se autodepășească și să se construiască pe sine. Cărțile de critică literară pe care le-a publicat, *Heinrich Mann* (1966), *Cunoaștere poetică și mit în opera lui Lucian Blaga* (1970), *Gândirea lui Goethe în texte alese* (1973), *Cioran jadis et naguere* (1988), romanul *Mărturisirile unui neisprăvit* (1999), traducerea din Kafka, Brecht, Ionescu, Eliade, Blecher depun mărturie în acest sens.

O învingătoare – cum? Mariana Sora a scris mereu, a tradus din germană, franceză, maghiară, a tradus în germană sau franceză volume importante, a descoperit mereu prin sertare eseuri pe care le-a publicat, după 1990, prin edituri mici, cu ecou minim. A lăsat netipă-

rite încă foarte multe pagini – sute. Poate mii. Jurnalul lui Jeny Acterian se întinde pe vreo 15 ani, al Marianeii Sora pe 60. Multe pagini sunt scrise în germană, franceză, engleză. Le citești cu sentimentul că numitele pagini sunt eliberatoare. Și-a înfrânt demonii, dar le-a trăit prezenta: a trăit cu intensitate nemulțumirea de sine, complexul ratării și al risipei, inconstanța efortului intelectual. Înainta în scris cu obsesia sau poate chiar cu teroarea lui "a nu fi". E mereu lângă cei mai mari, dar ce înseamnă a fi lângă cei mai mari? Este, ca toți "provincialii" unui Biedermeier întârziat, mult întârziat, preocupată de Goethe: *Gândirea lui Goethe în texte alese*, apărută în 1973, practic o operă de o viață – e una dintre cărțile fundamentale despre Goethe. În numărul 4-5-6 din 1999 al revistei *Secolul 21*, consacrat lui Goethe, Doi-naș încearcă, într-un eseu important, *Mariana Sora și gândirea lui Goethe*, să-și triască uimirea că extraordinara exegetă nu și-a adunat într-un volum studiile despre marele scriitor.

"Nici o altă lucrare, nici înainte, nici după apariția acestei cărți, nu manifestă o mai deplină acribie a cercetării, o mai impresionantă cunoaștere, nu oferă o imagine mai coerentă, în diversitatea detaliilor ei a personalității goethene. Uriașă capacitate intelectuală goethenă își vedește "rădăcinile obscure". Din ele "gândirea poetică își trage sevele". "Rădăcinile obscure din care gândirea poetică își trage sevele" este un drum de cercetare neobișnuit de ofertant și pentru înțelegerea lui Goethe, dar și pentru cei mari care definesc modernitatea europeană și românească. Studiul lui Goethe se întâlnește cu altă pasiune mare a Marianeii Sora, cu studiul (traduceri, eseuri) lui Kafka. În *Cunoaștere poetică și mit în opera lui Lucian Blaga* Mariana Sora încerca și o analiză a "rădăcinilor obscure din care opera poetică își trage sevele". Blaga ilustra o goetheanitate exemplară, dar, crede Mariana Sora, deschide un drum către înțelegerea lui Kafka.

Mariana Sora a mărturisit, în mai multe rânduri, că ar fi vrut să debuteze cu un volum despre Thomas Mann. Ar fi fost o întregire a studiului goetheanității. Editura avea însă nevoie de altceva, așa că va debuta cu un volum despre Heinrich Mann. O întreprindere, între multe altele. Ar fi trebuit să debuteze în 1948 în Revista Fundațiilor Regale, la propunerea lui Al. Rosetti, dar... în decembrie 1947 o istorie se sfârșise, în 1948 revista nu mai exista. Heinrich Mann devenea, totuși, în 1966, un înlocuitor plauzibil. Iar debutul editorial, mai mult decât onorabil.

A FI, A NU FI

Paradigma "a nu fi" poate fi regăsită chiar în titlurile cărților Marianeii Sora. Una dintre ele se cheamă *Mărturisirile unui neisprăvit. Neisprăvit*. Alta, *Despre, despre, despre...* ilustrează un fel autoironic de a scrie, de a fi în cultură. Un concept căreia Mariana Sora a încerca să-i dea contur a fost *despreitate*. Nu există printro operă adevărată, puternică, esențială, trăiești în regatul lui Despre. În despreitate. Uriașul jurnal este o luptă cu universul "despreității": o încercare de a realiza un discurs autonom care să o exprime. O încercare...care studiază raportul dintre a fi și a nu fi. *O viață-n bucăți, Cenușa zilelor* prefătează, probabil, acel volum cu destin postum – *De senectute*.

Jurnalul de tinerete (1938-1942) debutează abrupt, prin problematizarea actului de a scrie: "De ce încep un jurnal?". Primele însemnări diaristice sunt exerciții de autocunoaștere, prin introspecție, și de formare a unui stil individual: "Vreau să mă cunosc mai bine, să mă analizez, dacă nu mai lucid, căci nu se poate, dar mai constant și mai programatic. Și vreau să câștig exercițiul exprimării" (18 august 1938). În egală măsură, ele reprezintă expresia "dorinței absurde de păstrare a fiecărui moment fugitiv", a aspirației de a opune "un răgaz timpului tiran". Aspirație sabotată de pesimista încredințare că nu există stavilă împotriva trecerii, că

"fixarea pe hârtie nu e însă o armă împotriva timpului." Cu toate acestea, jurnalul se constituie în depozitarul "clipelor de trăire intensă, chiar și cele de suferință". În ciuda convingerii că "nici cea mai mică frântură a unei singure impresii" nu poate fi imortalizată cu fidelitate. Mai clar: "jurnalul nu e literatură, nu e artă și în asta îi constă inferioritatea și superioritatea. Prima pe plan estetic, al expresiei, a doua pe planul autenticității, al *omniei*" (21 iulie 1939). Jurnalul este "documental cel mai autentic" de viață sufletească, "instrument de autoanaliză susținută, care la rândul ei e instrument al voinței de a se forma, în sens goethian"; "caz și mărturie de epocă în același timp, prin faptul că e continuu uman nud, liber de artificii expresiei (...). În consecință, un conținut uman direct transcris, fără grijă artistică, fără transpunere a cuvintelor pe plan poetic, fără artificii deci, devine un document de mai mare valoare decât o operă." (ibidem)

Autoanaliza Marianeii Sora este neîndurătoare. Demistificarea sinelui, oricât ar fi de dureroasă, este asumată cu stoicism. Atât în însemnările de tinerete, cât și în cele de mai târziu, diarista își mărturisește nevoia vitală de a scrie. Bucuria intimistă și definitorie de a scrie. Își demască "lipsa totală a imaginației, a inventivității". Este conștientă de propriul deficit de voință și energie, de disciplină interioară. Se privește cu maximă luciditate și exigentă, cu un necruțător ochi autocritic. Își incriminează păcatul lenei, "voluptatea de a pierde vremea", nesiguranța în forțele proprii, "teama de a nu cădea în ridicol". În aceste condiții, exercițiul diaristic dobândește valențele (auto)educării voinței și este asumat de o manieră imperativă: "Trebuie să-mi continui jurnalul, chiar să încerc să-l țin la zi, ca o disciplină absolut necesară, cu toate că nu-i atribui nicio valoare" (29 septembrie). Deoarece își recunoaște atât calitățile, cât și limitele scriiturii, autoarea nu dramatizează inutil. Își identifică incapacitatea de a fi un spirit creator și își relevă vocația analitică: "Caut să-mi verific stilul scrisului. Calitatea lui, poate singura afară de sinceritate, e precizia. E un efort de viziune clară, când ajung să diferențiez precis o idee, o senzație, precizia verbală e numai o tatonare după expresia justă, așa zice, doar corectă. Nu sunt în măsură să judec calitățile emotive. Dar exploatandu-mi mijloacele, ajung în mod firesc la descriere (mai bine zis decât analiză) extrem de susținută, extrem de terre-à-terre, extrem de fidelă și amănunțită. Descrierea asta interioară comportă totdeauna posibilitatea de a te duce la *trouville*

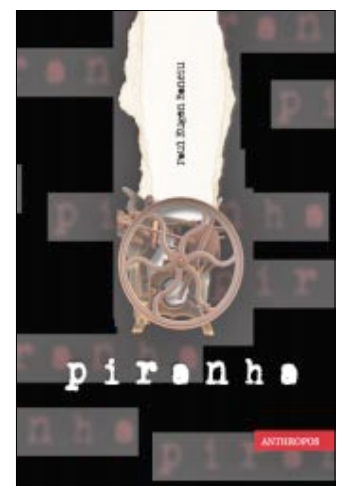
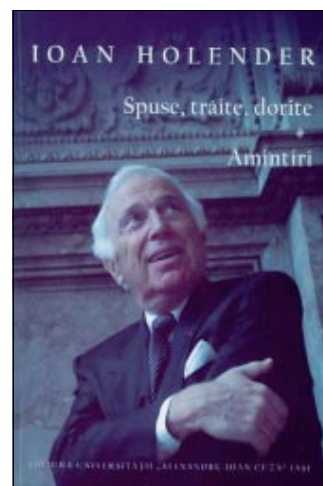
și de a da ceva autentic. Dar nu mai mult. (...) Dar în construcție nu-mi văd nici un talent, și în problematică sunt poate și mai puțin originală ca în analiză." (21 octombrie 1939)

JURNALE, JURNALE JURNALE, INTOARCEREA LA TIMIȘOARA

Sentimentul nemulțumirii, al neîmplinirii și al ratării domină discursul diaristic. În anii senectuții, autoarea își deplânge "inconstanța spiritului", vocația risipirii, a fragmentării, incapacitatea de a fi creat o operă rotundă. În viziunea ei, jurnalul e "doar un surogat", o "pseudo-activitate" intelectuală: "Neputând trebălu la ceva ce s-ar chema "operă" și simțind totuși nevoia exprimării, chiar și a gestului de a scrie, umplu pagini și pagini de așa-zis jurnal. Ceea ce ridică din nou problema rostului însemnărilor, zilnice sau nu. Utilitatea lor terapeutică e mai mult decât îndoieabilă, totuși ele corespund unei necesități. Iar interesul lor în sine, abstracție făcând de chestiunea dacă vor fi citite cândva de cineva sau recitite de mine (e ca și cu memoriile: ele interesează în măsura în care e descoperit ca document subiectiv – Amiel - sau un document de epocă – (Pepys), interesul în sine depinde de substanța conținută" (20 aprilie 1992). Mereu ispitită să-și problematizeze existența, caută răspunsuri referitoare la sensul însemnărilor jurnaliere. Chiar dacă așază sub semnul îndoielii "utilitatea lor terapeutică", nu exclude posibilitatea ca rostul lor să fie tocmai acela de a-i păstra echilibrul vital. Cu atât mai mult cu cât "acest produs filiform, întins peste o duzină de caiete cel puțin, iese din mine în mod firesc, ca firul de păianjen, îl "fabric" din instinct, din pornire..." (26 aprilie 1992).

Mariana Sora a scris mereu și se pare că ultimul ei deceniu este dominat de încercările de a isprăvi o operă fundamentală – *De senectute*. E un volum încheiat? Am bănuială că între manuscrisele întoarse de la München există multe opere neterminate. După cum jurnalele inedite ale Marianeii Sora (lăsate în grija Liei Ghimpu) conțin numeroase secțiuni existente, confesive, neterminate. Multe greu de descris, poate indescifrabile. Faptul că a decis să fie înmormântată la Timișoara, lângă mormântul părinților ei evocă un cerc firesc – o decizie care arată, totuși, că Mariana Sora a vrut să-și asume, fără ezitare, identitatea. Așa a vrut să încheie ce era de încheiat. A rămas a Timișoarei și a Europei Centrale. Recunosc și în acest gest al ei o timișorenitate exemplară.

CĂRȚILE LUNII IANUARIE

EGO SCRIPTOR, MARIANA ȘORA, LA IESIREA DIN TIMP

LUIZA PALANCIUC

Mon cœur mis à nu. Sub această expresie ar putea sta întreaga operă a Marianei Șora: nu *inima dezvăluită* (așa cum a fost trădat Baudelaire în limba română), ci *sufletul în palmă*. Căci există, în această operă, o generozitate funciară, pe care literale noastre (împovărate de vidul atâtor orgolioase credințe în sine) nu o practică spontan și destins, ori au îngropat-o de mult sub tribulații conjuncturale.

Sunt, întâi de toate, cărțile de critică: *Heinrich Mann* (Editura pentru Literatură Universală, 1966), *Unde și interferențe. Studii, eseuri, articole* (Editura pentru Literatură, 1969), cu texte despre I. L. Caragiale, Ion Creangă, Lucian Blaga, Thomas Mann, Jacob Wassermann, Robert Musil, Franz Kafka, Mircea Eliade, Eugen Ionescu, Heinrich Böll, Günter Grass etc.; *Cunoaștere poetică și mit în opera lui Lucian Blaga* (Editura Minerva, 1970), *Cioran jadis et naguère* (Editions de L'Herne, 1988), *Despre, despre, despre...* (Editura Nemira, 1995, 2000). Mereu în empatie cu cel despre care scrie, analiza Marianei Șora este participativă (fără emfază), rafinată (fără înflorituri), subtilă (fără malitiozitate). De fapt, perspectiva este, de fiecare dată, mai curând ontologică decât (strict) literară.

Sunt, apoi, numeroasele traduceri în germană sau franceză din literatura română clasică și contemporană (din nou: Caragiale, Eliade, dar și Blecher, Delavrancea, Filimon etc.); din germană, franceză, maghiară în română (cele două volume consistente, însoțite de un comentariu nuanțat, publicate la Editura Minerva, în 1973, sub titlul *Gândirea lui Goethe în texte alese*, dar și Ionesco, Böll, Kafka, Thomas Mann, Magda Szabó); din maghiară în germană (Nagy István, Balla Károly etc.). Urmează scrierile de ficțiune: *Rătăcirile* (Editura Fundației Culturale Române, 1995), reluat, ulterior, în volumul *Mărturisirile unui neisprăvit* (Editura Cartea Românească, 1999); scrierile confesive (jurnale, memorii): *O viață-n bucăți* (Editura Cartea Românească, 1992, 2001, 2007), *Filigrame. Scrisori din Paris și alte proze din cinci decenii* (Editura Elibon, 2000), *Cenușa zilelor. Jurnal, 1997–2001* (Editura Albatros, 2002), *Două jurnale față în față* (Editura Cartea Românească, 2009).

Aceasta este partea vizibilă a operei Marianei Șora. Complexă, coerentă și pătrunzătoare deopotrivă. Ei i se adaugă cealaltă, risipită sub forma unor prefețe, studii, recenzii, interviuri, precum și cea încă inedită: corespondența de sute de pagini (cu Cioran, Crohmalniceanu, Eliade, Ionesco și alții), pe care o îngrijește, în acest moment, Tiberiu Avramescu – vechi prieten al familiei, jurnalele netranscrise ori volumul confesiv *De senectute*. Este, așadar, destul de greu să percepi, din capul locului, anvergura acestei opere, mai ales că o bună parte din ea nu a fost încă editată. Avem de-a face cu un model de libertate interioară: nicio formă de obediență aici, nicio urmă de aservire sau de "adaptare" – acest cuvânt-cheie al modernității noastre târzii. Într-un anume sens, opera Marianei Șora este o ieșire din timp, însă la modul paradoxal: străină de constrângerile actualității, ea reface istoria, restituie înțeleșuri uitate, dar evită locul comun și faptul divers; deseori, se retrage în spatele citatelor, caută riguroasă demonstrația, nu se ferește de expunerea personală, dar privește cu circumspecție osificarea ideilor și automatismele dominante.

Un astfel de spirit liber, complet desprins de mecanismul publicării, de mondenitățile lumii literare, nu putea fi decât *à contre-courant*.

Nici viclenie speculativă în această operă, nici sentimentalism ieftin (cum se mai întâmplă să găsim în jurnale, de pildă, chiar la ființe dotate, precum Jeni Acterian). Mariana Șora este profund cerebrală și, implicit, livrescă. Până și notațiile personale îi servesc pentru considerații de respirație mai amplă, teoretică. O notiță din jurnalul de tinerete, reprodusă în ultimul volum, apărut recent (*Două jurnale față în față*, Ediție îngrijită și postfațată de Lia Ghimpu, Prefață de Cornel Ungureanu, Editura Cartea Românească, București, Colecția "Jurnal & Memorii", 2009, 387 p. în 8°), ne previne asupra acestei naturi paradoxale:

"Nu înțeleg mania scriitorilor de azi de a tipări jurnale intime. Jurnalul nu e un gen literar; nu spun că e un gen inferior, cu toate că denotă din capul locului un temperament minor, căci nu e vorba aici de o teorie a genurilor literare, ci de faptul că jurnalul nu e literatură, nu e artă și în asta îi constă inferioritatea și superioritatea. Prima e pe plan estetic, al expresiei, a doua pe planul autenticității, al omeniei. *21 iulie 1939, Paris*" (ed. cit., p. 23)

Textele Marianei Șora nu sunt nici visătorii, nici reflexele condiționate ale unui fatalism dezamăgit, cu toate că jurnalele abundă în considerații intime (unele imposibil de dezvăluit în timpul vieții). Lipsite de militantism feminin, scriitoricesc sau de orice altă natură, ele nu au nimic din retorica (fluctuantă) a lui "trebuie să". Este, aici, osatura unor reflecții care depășesc simpla confesiune, explicitează *imediatul*, dar într-o distanțare de circumstanțial: un fel de *éprouver l'écrit, plûtôt que s'en emparer*. De fapt, o construcție seducătoare: poate pentru că nu a stat niciodată sub semnul urgenței publicării, și nu a fost condiționată în vreun fel de existența unui lector potențial. Ceea ce, desigur, nu exclude nici egofilia, nici calofilia. Dificultatea cea mai mare în judecarea corectă a operei Marianei Șora vine tocmai din perfecta sincronie a exigențelor literare cu nesocotirea finalității publicării. Așadar, o eliberare de artificii pe care le presupune exteriorizarea unui conținut, fără pierdere de nuanțe, a detaliului relevant. Paradoxul constă tocmai în a restitui un cotidian apăsător păstrând intacte aplecarea către livresc și preocupările pur intelectuale. Cu alte cuvinte, se întvede, în chiar această contradicție, o coerență adâncă: deși pare mereu autocentrat, dispozitivul Marianei Șora nu este mai puțin îndreptat către exterior – chiar dacă nu are în vedere un destinatar precis. Reproduc, spre ilustrare, acest fragment amplu din volumul, încă inedit, *De senectute*:

"Moartea îmi dă târcoale. Se ține la o oarecare distanță. În jur, pe unde mă ocolește, simt un ușor vârtej de aer rece. Întinde un braț scheletic spre mine, o mână descărmată, dar apoi se retrage, se îndepărtează, dispăre. Cineva mă apără. I-am fost încredințată și m-a luat în primire când m-am ivit pe lume; i se spune – așa, pentru copii – *înger păzitor*. Îi simt proximitatea numai de câțiva ani, dar din ce în ce mai des. Când ești tânăr, poate nici n-ai nevoie într-atât de un ajutor de acest fel, din partea unui duh blând și prietenos, cum îți se pare că este; în cu vârsta... Prezența sa mi s-a revelat de câteva

Mariana Șora în brațele mamei sale, în anul 1917

ori, l-am simțit în spatele meu, aproape, tangibil parcă. Și m-am cutremurat. Valuri de fiori mi-au trecut pe spinare. Mai că-mi venea să mă întorc brusc..., ca să-l surprind... Ce aberație! Ce blasfemie! Covârșită de prezența sa nevăzută, am căzut în genunchi.

Da, crește în noi credința în supranatural: – oare ne copilărim? Sau se ascute unele simțuri în timp ce scade acuitatea celorlalte, a celor necesare vieții sociale – văzul, auzul, până și cel al echilibrului, aducând cu sine nesiguranta la umblat (de unde povestea cu animalul simbolic ce se folosește, în amurg, de un al treilea picior)? [...]

Să mergi înainte pe calea îmbătrânirii înseamnă, între altele, să devii conștient de reducerea posibilităților ce-ți sunt date. Se impune, așadar, să-ți măsoari forțele, să nu mai începi decât ce poți duce la bun sfârșit. Dar există obligații... [...]

Nu mai constrângerea ne poate determina să pornim un lucru, nicidecum voința noastră proprie. Iată un fapt confirmat de Cioran, care mi-a mărturisit odată – textual (am notat cuvintele sale într-un caiet-jurnal) – că doar silind fiind, printr-o promisiune dată unei reviste, și numai la reclamația acesteia, deci *de rușine*, a scris articolul său despre Saint-John Perse, trundind o noapte întreagă, spre a-l preda a doua zi. De altfel, de la el am învățat cuvântul *procrastinație*.

Există, la Mariana Șora, un fel de a concepe scrisul sub forma unei cuceriri neobosite, mereu reînnoite, a realului – chiar și ale acelor părți ale sale care rezistă verbalizării, cum ar fi intimitatea cea mai adâncă a cuplului, sau, tocmai dimpotrivă, exterioritatea cea mai cotropitoare a celui

de-al doilea război mondial, din jurnalul de tinerete. Or, *totul* la Mariana Șora pare să treacă de indicibil, să expedieze sau să suprimă frontierele a ceea ce, pentru altcineva, ar fi cu neputință de formulat. Nu deducția realității din realitate o interesează pe Mariana Șora: ceea ce numim, îndeobște, *realitate*, nu ne este dat, spune ea, ci este o pură construcție, care trebuie continuu (re)câștigată. A-ți căuta cuvintele înseamnă a avea prezența de spirit pentru a prinde ceea ce nu fusese încă perceput și, implicit, a-ți redimensiona disponibilitățile perceptivă: realitatea nu mai este "dedusă" din realitate – sau din ceea ce numim, printr-o convenție verbală, *realitate* –, ci chiar din practicarea propriu-zisă a unei limbi. De aici, poate, mai mult decât dintr-o aptitudine individuală sau fapt pur biografic, poliglosia Marianei Șora: jurnalele conțin nenumărate pagini scrise direct în limba germană, în maghiară sau franceză – după cum se desfășoară lecturile sau după dispozițiile lingvistice din momentul respectiv.

Nu ajunge să-ți mărturisești afinitățile electivă. Dacă nu vrei să rămâi la nivelul incantației, trebuie să deprinzi și arta rupturii. Diaristă excepțională, Mariana Șora știe să ocolească toate capcanele autocentrării. O combinație subtilă de referințe livresce, comentariu literar sau filosofic, verdicte tranșante, ieșire din zbuciumul actualității. Nu este de mirare că o astfel de operă nu are nimic comun cu frivolitatea diaristilor ocazionali, nici cu reciclarea gălăgioasă a lui "ca și cum". Totul este *autentic* în opera aceasta: și severitatea sentimentelor, și răbufnirile de angoase, și infuzia de resentimentele ori ironii. Iar – *pentru că autentic* – desprins

de imperativul unor căutări nostalgice, de idei preconcepute sau definitive. O gândire deopotrivă clară și conștientă de limitele sale. De aici decurg încercările Mariane Șora de a ieși din circumstanță, pentru a gândi *altcumva*: renunțând la facilitățile diaristului (purul factual), la agitațiile de suprafață, la prudentele (subtile) ale rescrierii.

De fapt, Mariana Șora sfidează tocmai convențiile autobiograficului: are un atașament spontan față de întâlnirea cu celălalt (prieteniile sunt mereu vii și mărturisite), dar nu se supune ritualului descriptiv al faptului minor.

Cu alte cuvinte, toate notațiile, chiar și cele mai intime, conțin un potențial de *universal*: o deschidere spre natura umană, cu toată lumina, harul ori nevolnicia ei, mai curând decât spre eul biografic (și punctual). O ruptură *instauratoare*, am spune, pentru că miza finală nu este eul propriu-zis, ci căutarea lui: cu trimitere precisă la timp ori la timpuri, dar cu extragerea din timp; fără incantații, fără intonații profetice, discursuri monolitice, autolegitimări prin ricoșeu (lecturi). O articulație care modifică unghiul privirii pentru a se potrivi și mai bine cu acel "lăuntru" al fiecăruia (și cătuși de puțin cu discursul colectiv).

Elitistă și independentă prin excelență, personalitatea Mariane Șora nu intră în rama îngustă a colectivismului. Convertirea interioară nu are vreo legătură, aici, cu vertiginoasa presiune a prezentului, ci cu facilitatea de a se gândi pe sine *prin* ceilalți, însă fără ecumenismul naiv ori pompos al autorului de jurnal.

"Oricum ar sta lucrurile, ajunge, nu mai vreau. Jurnale nu mai public. De altfel, la ce bun? Mai am și alte treburi de făcut – ba sunt datoare să le fac, conform formulei «eine Gabe ist eine Aufgabe», cuvinte scrise cu litere nicidecum de aur, ci cu pixul pe un petecel de hârtie, de către Mihai Șora, cu mulți ani în urmă, aici, la München, pe o «tidulă» lipită de mine apoi pe marginea de sus a biroușului, ca să-mi servească drept îndemn perpetuu și dojană. Sigur, sigur, «un dar e o datorie». Vorba a fost formulată cândva de Käthe Kollwitz, o femeie și jumătate, care s-a ținut de precept: și-a folosit darul cât s-a putut, datoria ei a fost împlinită. Cred că am mai citat preceptul ăsta pe undeva, devin cam utucă, îmi cer iertare, dar «mieux vaut deux fois que jamais», zic modificând puțin vorba asta (*mieux vaut*

tard que jamais), de asemenea cu totul memorabilă, adică de ținut minte și de aplicat, mai ales în clipe, ore, zile de descurajare. Atunci e momentul să-ți spui: n-ai chef de nimic? Și ce dacă! Ai un dar, ești deci dator să-l fructifici. Oare-l mai ai în întregime când ai ajuns în stadiul III al ființei enigmatice propusă lui Oedip de Pythia spre identificare, stadiul atins de ciudata vietate spre înserare, când umblă în trei picioare – ca tine acum, chiar dacă nu mereu, dar adesea? Rămâne de văzut.

Ce ai făcut tu, toată viața, cât ai muncit, cât te-ai agitat, cât te-ai străduit? Cum ai sperat mereu că la anul, la vară, săptămâna viitoare, ba chiar mâine se vor deschide perspective, totul se va aranja, totul... Și ce a ieșit? Nu tu carieră, nu bani, nu glorie. La ce ți-au folosit darurile? *Qu'as-tu fait, toi que voilà, pleurant sans cesse? Qu'as-tu fait, toi que voilà, de ta jeunesse?* Da, chiar, ce ai făcut toată viața?

Am trăit."

(Mariana Șora, *Cenușa zilelor*. Jurnal, 1997-2001, Editura Albatros, București, 2002, p. 456-457)

Pe această in-finitudine și pe această verbalizare a unui biografic aflat mereu în mișcare (sau în criză) se întemeiază libertatea Mariane Șora: ea refuză orice tranzație cu acel *à peu près* care face cotidianul suportabil. Este, în această operă, o reformulare perpetuă a interogației despre *sens*: sensul vieții, sensul lui a-fi-împreună, sensul lui a gândi ori a scrie. O interogație deschisă, în care descoperim, de multe ori, aceeași – trăită mai curând sub forma renunțării la dogmă, decât ca înclinație religioasă. Dar, în mod straniu, Mariana Șora nu așează niciodată aceea murgă severă a ființelor livrești sau ascetice; după cum înțelepciunea din jurnale nu are nimic hedonist sau condescendent. Este, în cele din urmă, încrederea în viață, o formă de voluntarism care depășește angajamentul concret într-o acțiune publică oarecare. Refuz ferm de a renunța la speranță, dar în absența propovăduirii ideii de progres. Control maximal al frazei, dar eliberare totală de retorică.

În fond, poate că disciplina pe care Mariana Șora și-a autoimpus-o de-a lungul vieții, scriind fără întrerupere, chiar și în perioada din urmă, la vârsta senectutii, este ea însăși de natură paradoxală: desprinderea de viață pentru a o putea articula.

COSMOPOLISUL SCUFUNDAT

VLADIMIR TISMĂNEANU

Unul din marile mele regrete este că n-am cunoscut-o personal pe Mariana Șora, această mare doamnă a literelor românești, trecută acum în lumea celor dreپتی. Dar i-am citit eseurile și memoriile, am fost fascinat de orizontul filozofic al scrierilor ei, de capacitatea de a uni fragmente disperate într-un întreg explicativ coerent în care Rațiunea se întâlnește cu alte zone ale cunoașterii umane, fără gelozie și fără suspiciune. Înainte de a o citi pe Marthe Robert pe tema Kafka, am citit, cred că era în 1969, prefața Mariane Șora la *Castelul*. Acel text mi-a rămas în memorie până azi, cred că așa putea cita oricând unele fraze de o intensitate metafizică greu de egalat. Kafka-ul meu rămâne cel despre care a scris Mariana Șora.

Născută "în preajma Revoluției", la Budapesta, formată la Timișoara, București și Paris, trăind după 1977 în Germania, editor, critic și istoric al literaturii universale, în primul rând al celei germane, doamna Mariana Șora a fost una din sursele de inspirație ale grupului "A Treia Europă" din Timișoara, inițiat de Adriana Babeți, Mircea Mihăieș și Cornel Ungureanu. Renăștea astfel, în Banat, în anii '90, memoria unui multiculturalism refutat și reprimat, a Burgtheaterului provincial și a clopotului scufundat, spre a relua titlurile unor romane de Livius Ciocărlie, a unui Cosmopolis îngropat de catastrofele veacului camerelor de gazare, al deportărilor și asasinatelor în masă, al lagărelor de concentrare și al gropilor comune.

Amintirile Mariane Șora vorbesc despre visuri, agonii, nevroze, ruine, năluci și năluciri, identități vătămate și răni deschise, despre o lume pierdută și pe care ne obștinăm să o regăsim. Mariana și Mihai Șora sunt și vor rămâne repere ale conștiinței libertății în cultura română, spirite pluraliste, ostile îngustimilor și reduționismelor de orice fel.

caracterul de odinioară. Același fel de clădiri se găsește și la Viena și în Bavaria și unde trăiesc în prezent, la München. Acum lucrurile s-au schimbat mult. De exemplu, Piața Domului este foarte colorată. Nu era așa. [...]"

"Și la München mă simt acasă – acolo este fiica mea și fiul meu cel mic. Însă într-o singură dată de sibastru, fiindcă n-am putut să mă adaptez. Îmi lipsesc prietenii de odinioară, oamenii care nu mai sunt printre noi. Am avut prieteni foarte apropiați și de mare valoare. [...] Scrierile mele confesive sunt puțin, căci în afară de *O viață în bucăți*, mai am o singură carte autobiografică, *Cenușa zilelor*. Nu am scris decât un singur roman, *Mărturiile unui neisprăvit*, dar și aici un ochi ager ar putea desluși multe date legate de viața mea... Eu nu sunt o scriitoare cu imaginație, din păcate. Sper să nu fiu considerată infatuată dacă spun că forța mea a fost intelectual, nu imaginația".

"Activitatea mea de traducător are două rădăcini. Una este faptul că știu bine mai multe limbi și a doua e că au fost ani în care nu se putea scrie liber. Și atunci, ca să câștig un ban, ca să lucrezi ceva util, se oferea această branșă a activității intelectuale

care este onorabilă și necompromițătoare, nefiind nevoită să laud nici pe Ceaușescu, nici pe altcineva... Am făcut în total 30 de traduceri în franceză, în germană și din germană, din maghiară în română și în germană, din engleză, nu mai rețin exact. Imaginează-ți ce înseamnă asta, pentru o femeie care are trei copii și o familie de întreținut cu mijloace modeste. Mulțumesc lui Dumnezeu că am avut energia asta".

"Cu Mircea Eliade am avut o relație foarte simpatcă, în sensul că el era extraordinar de tânăr atunci. Între mine și Eliade nu e decât o diferență de zece ani, ceea ce, din perspectiva depărtării e foarte puțin. Un mare favoritar al studenților... Restul profesorilor erau mult mai în vârstă. L-am avut profesor pe Nae Ionescu, foarte admirat... De asemenea pe Nicolae Iorga, la care era năvală la curs. Era extraordinar. Nu am studiat istoria, dar mergeam la cursuri la Iorga cum se ducea toată lumea, ca la spectacol, pentru că era într-adevăr un spectacol..."

* * *

Multe pagini ale confesiunilor, cele privitoare la anii petrecuți, alături de Mihai Șora în Franța, cele legate de anii operelor majore realizate în România, le vom publica în albumul **Familia Șora**.

FAMILIA ȘORA

Publicăm mai jos o selecție din dialogurile purtate în ultimii ani de Lia Ghimpu cu Mariana Șora, dialoguri care fac parte dintr-o carte-album în pregătire, Familia Șora. Și cum dialogurile au fost purtate la sediul revistei *Orizont*, ele au început cu această mărturisire:

"Da, în spațiul acesta [în care azi este redacția revistei *Orizont*, n.n.] se afla în copilăria mea o bancă. Tatăl meu era un mic funcționar la această bancă. Nu era director, cum se afirmă: mai erau trepte până acolo. Funcționarii băncii aveau locuințe cu chirie redusă tot în această clădire, la ultimul etaj. Părinții mei aveau o locuință agreabilă, cu patru camere, din două se putea vedea Pța Sf. Gheorghe, din celelalte, Domul catolic. Alături de noi se afla o mică librărie germană – Deutsche Buchhandlung – de unde împrumutam cărți. Acolo am început să citesc, îmi amintesc că am început cu Karl May. Am amintiri foarte frumoase, cele mai frumoase amintiri din copilăria mea, din cei șapte ani petrecuți în această casă. A fost o epocă memorabilă pentru Timișoara, iar pentru copilăria mea, o epocă de aur."

"Eu iubesc acest oraș fiindcă părinții mei s-au născut și au murit la Timișoara, trei dintre bunicii mei de asemenea... Întâmplarea a făcut ca eu să mă nasc la Budapesta. Pot să spun că sunt un amestec de rase; la Timișoara țin foarte mult și mă simt aici acasă, chiar dacă nu m-am născut aici. Crescută în casa părintească, nu am fost răsfățată, dar sentimentul că sunt, pentru părinți, în centrul lumii, a existat mereu, fără să pot să formulez în cuvinte cât a însemnat el pentru mine. Cred că acest lucru a lăsat urme, fiindcă am avut mari pretenții față de mine. Țin minte că o lansare de carte la care au asistat părinții mei mi-a provocat mari emoții [...]"

Orașul l-am găsit foarte schimbat, într-un fel nedorit de mine. Aș dori să-și păstreze